Mona Moldoveanu Pologea

RELAŢIA DINTRE SINTAXĂ ŞI DICŢIONAR. PENTRU UN NOU DEX AL LIMBII ROMÂNE

Dicţionarele explicative străine sunt construite diferit faţă de cele româneşti, din mai multe puncte de vedere. Vom realiza în acest articol o comparaţie între *Dicţionarul explicativ al limbii române* şi dicţionarele *Le Petit Robert, Oxford English Reference Dictionary, Random House Webster's Unabridged Dictionary, Vocabolario della lingua italiana* cu scopul de a reliefa anumite caracteristici ale cuvintelor care nu se regăsesc în dicţionarul explicativ al limbii române.

Dicţionarele limbilor franceză, engleză şi italiană acordă o atenţie deosebită proprietăţilor *sintactice* ale cuvintelor. Verbul este privilegiat faţă de celelalte părţi de vorbire din acest punct de vedere. Vom aminti în continuare câteva caracteristici sintactice regăsite în dicţionarul *Le Petit Robert:*

a) menţionarea auxiliarului cu care se construieşte verbul respectiv la timpurile compuse: de exemplu, *rentrer* cu auxiliarul *être, venir* cu auxiliarul *être* etc.;
b) semnalarea situaţiilor în care anumite verbe sunt urmate de subordonate completive cu verbul la modul conjunctiv: de exemplu, pentru *vouloir que* explicaţia se referă la faptul că verbul poate fi urmat de o completivă cu predicatul la conjunctiv, al cărei subiect este diferit de cel al lui *vouloir*[1];
c) prezentarea tuturor situaţiilor sintactice în care pot apărea verbele: cu „elipsa completivei" (Que *veux*-tu? Que *voulez*-vous?) idem s.v., cu „elipsa complementului" (Il frappera le taureau ou il *voudra*, quand il *voudra*, comme il *voudra* (Gautier)) idem s.v., cu un „atribut al obiectului", un „complement" (Quand je me suis *vue* dans cet état. Elle ne s'est pas *vue* mourir) idem s.v., cu un „complement care indică durata" (Avoir une *vie* d'une certaine durée) idem s.v., cu un „complement neutru" (Résistez, si vous *pouvez*, si vous *pouvez* résister. Dès qu'il le put) idem s.v., cu o prepoziţie obligatorie care introduce un infinitiv (envisager *de* etc.), cu un adverb sau o locuţiune adverbială (être *bien*, être *mal*);
d) introducerea intrărilor separate pentru verbe, atunci când statutul lor gramatical este diferit: verbe intranzitive, tranzitive directe, tranzitive indirecte, pronominale;
e) semnalarea situaţiilor în care alte părţi de vorbire (de exemplu interjecţiile) pot fi urmate de un nume la plural (vive *les vacances*).

[1] «Suivi d'une complétive au subjonctif, dont le sujet ne peut être celui de vouloir: Si tu veux qu'on t'épargne, épargne aussi les autres (La Fontaine)" (Le Petit Robert).

BDD-A614 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:04 UTC)

În afară de aceste caracteristici sintactice, dicționarul menționează şi secolul când a apărut prima atestare a cuvântului, valoarea semantică a acestuia în context şi topica lui în cadrul enunțului (de exemplu, situarea în fața obiectului verbelor tranzitive indirecte etc.).

Indicațiile etimologice sunt extrem de prețioase şi sunt expuse pe larg. Dicționarul *Le Petit Robert* prezintă originea cuvântului, corespondentele lui în limbile romanice şi, uneori, rădăcina lui în limba indo-europeană veche, corespondentul din greacă şi din engleză, originea familiei cuvântului, alte cuvinte din aceeaşi familie de cuvinte.

Putem lua ca exemplu prezentarea etimologiei substantivului *mémoire*:

„La famille est d'origine latine: „mémorial", „mémorialiste", „mémoriel", „mémorandum", „mémorable", „immémorial", „mémoriser", „commémorer" (et „commémoration", „commémoratif") et „remémorer" (qui a eliminé la forme populaire „remembrer", sortie d'usage mais passée dans l'anglais „to remember" et l'italien „rimembranza" „souvenir"). L'anglais a également emprunté „memory" (sec. XIV) et „mémoire" (étude (sec. XVI). L'italien a pris „memorizzare", l'allemand „memorien", „memoires". „Memento" appartient à une autre famille étymologique – „mentir". (Le Petit Robert).

Spre deosebire de dicționarul *Le Petit Robert, Oxford English Reference Dictionary* nu prezintă atât de multe proprietăți sintactice ale cuvintelor, accentul fiind pus pe explicații semantice. Engleza este o limbă mai analitică şi nu are atât de multe caracteristici sintactice ale verbelor sau ale altor părți de vorbire, comparativ cu limba franceză. Dicționarul amintit oferă indicația privind prepozițiile care sunt cerute obligatoriu de verbe: *ablaze (with), abstain (from), abut (on), accuse (of).* Alte mențiuni apar la cuvintele care sunt precedate de articolul hotărât: *the* above shows.

Un alt dicționar al limbii engleze, *Random House Webster's Unabridged Dictionary,* conține câteva explicații sintactice ale cuvintelor. Dicționarul prezintă „verbele care sunt urmate de anumite prepoziții" (*to talk to/at/a/in, sink in/into* etc.) şi puține situații în care anumite cuvinte „sunt precedate de nume sau de adverbe" (de ex. *impaired* – precedat de un nume sau de un adverb).

Accentul este pus pe expresiile în componența cărora intră cuvintele analizate (de exemplu substantivul *life* este exemplificat prin treizeci şi cinci de expresii care îl conțin: „as large as life", „big as life", „come to life", „for dear life", „to the life", „drown from life", „not on your life" etc. (p. 1110)). De asemenea, este acordată o atenție deosebită sensului cuvintelor în contexte informale (substantivul *class* în context informal are sensul „of high quality, integrity, status, or style – class players on a mediocre team" etc.).

Dicționarele limbii italiene sunt, de asemenea, bogate în informații privind proprietățile sintactice ale cuvintelor. Dicționarul *Vocabolario della lingua italiana, editione rinnovata del Vocabolario della lingua italiana* de Bruno Migliorini menționează numai prepozițiile cerute de anumite cuvinte sau locuțiuni (*abrupto (ex) a, avanti (a)* etc.). Un alt dicționar al limbii italiene, *Vocabolario della lingua*

BDD-A614 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:04 UTC)

italiana de Nicola Zingarelli, este mai bogat în informaţii sintactice. El prezintă tipurile de propoziţii subordonate introduse de diverse conjuncţii (de ex. *che*), tipurile de complemente cerute de anumite verbe (de ex. *avere, prendere*).

Revenind la noul dicţionar explicativ al limbii române – atât de necesar –, considerăm că sintaxa este deosebit de importantă pentru definirea cuvintelor şi pentru exemplificarea acestora în cât mai multe contexte.

Actualul dicţionar explicativ al limbii române conţine – pe lângă definiţiile date cuvintelor – o serie de alte caracteristici importante, pe care le vom enumera în continuare: explicaţii în funcţie de contextul în care se foloseşte cuvântul respectiv (de ex., *a îmbălsăma* „despre flori, parfumuri": a umple, a impregna aerul) sau *îngustime* (cu determinările de „spirit", „de vedere", „de orizont" etc.), mărcile cuvintelor „pop.", „livr.", „înv.", „reg.", mărcile semantice „figurat", „concret", „abstract", „familiar"*)*, menţionarea sensurilor cuvintelor în funcţie de disciplinele în care se foloseşte termenul (matematică, biologie, botanică etc.), explicaţii suplimentare (de exemplu *înălţat*: „înv. ca termen de adresare domnitorilor, demnitarilor prelaţilor etc., de obicei precedat de «prea» mărit, slăvit"), indicaţii de regim prepoziţional (de ex. *a încumeta*: „urmat de determinări introduse prin prep. *în")*, explicaţii în funcţie de contextul semantic şi/sintactic (de ex. „după o propoziţie negativă"), explicaţii sintactice ale sintagmelor (de ex. „introduce un complement circumstanţial de relaţie") menţionarea variantelor regionale ale unor cuvinte (de ex. var. reg.: *încumete* la *încumeta*), etimologia cuvintelor, modul de formare a cuvintelor.

După cum arăta F.R. Adrados (1977: p. 132), cuvintele trebuie definite în funcţie de mai multe tipuri de contexte în care apar: extralingvistice, lingvistice, generale, sintactice, îndepărtate („lointain"), contexte bazate pe subclasele de cuvinte şi contexte lexicale. Cel mai important dintre toate este contextul general, urmat de cel sintactic şi de cel al subclaselor de cuvinte.

Considerăm că noul dicţionar explicativ al limbii române trebuie să pună accent pe contextul în care apare cuvântul respectiv şi pe explicaţia dată acestuia în context. De asemenea, o importanţă deosebită trebuie acordată proprietăţilor sintactice ale cuvintelor, în concordanţă, în primul rând, cu noua gramatică a limbii române (GALR) şi cu noul DOOM. Relaţia dintre semantică şi sintaxă este foarte strânsă, iar cele două elemente nu pot fi separate. Astfel, propunem ca noul DEX al limbii române să conţină următoarele caracteristici ale cuvintelor:

– menţionarea prepoziţiilor semantic vide care sunt cerute de verbe; lista verbelor sau a locuţiunilor care cer obligatoriu anumite prepoziţii nu este deloc scurtă în limba română: a abuza *de***,** a apela *la***,** a se asemăna *cu,* a atenta *la,* a beneficia *de*, a se bizui *pe,* a coincide *cu,* a consta *în/din,* a culmina *cu,* a se debarasa *de,* a decurge *din,* a se gândi *la*, a participa *la,* a predispune *la*, a se referi *la*, a reveni *la*, a rezida *în,* a se sprijini *pe*, a se teme *de* etc.;

BDD-A614 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:04 UTC)

– precizarea cazului cu care se construiesc anumite prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale ale limbii române: genitivul/dativul/acuzativul (în conformitate cu noua gramatică a limbii române); de exemplu, *înaintea, asupra, împrejurul, înapoia, dedesubtul, împotriva* cer genitivul, *graţie, mulţumită, datorită, contrar, conform, potrivit* sunt urmate de dativ, iar *cu, la, despre, pentru, până, pe, către, între, lângă* se construiesc cu acuzativul;
– menţionarea contextelor sintactice şi morfologice în care apar verbele – de ex. situaţia în care verbele sau expresiile verbale sunt urmate de conjunctiv (*a trebui, a fi posibil, a fi probabil, a fi bine, a fi rău* etc.);
– amintirea tipurilor de complemente care urmează după anumite verbe: complemente instrumentale, de timp, de loc, asociativ etc.;
– introducerea intrărilor separate pentru verbe atunci când au utilizări sintactice diferite (tranzitive, intranzitive, reflexive), cu atât mai mult în situaţia în care acestor utilizări le corespund sensuri diferite, în contexte semantice diferite;
– indicarea particularităţilor de conjugare la verbe, în conformitate cu gramatica actuală a limbii române;
– menţionarea situaţiilor de elipsă a complementelor sau a subordonatelor completive, dacă acest lucru este frecvent în limba actuală;
– extinderea indicaţiilor etimologie, după modelul dicţionarului *Le Petit Robert*;
– precizarea primei atestări a cuvântului – anul şi opera;
– clasificarea substantivelor în declinări, conform ultimei ediţii a *Gramaticii limbii române (GALR)*;
– menţionarea tuturor formelor flexionare ale adjectivelor (includerea unor precizări, precum „adjective defective” sau „invariabile”);
– introducerea tuturor claselor de pronume în conformitate cu gramatica actuală – introducerea pronumelor semiindependente, a pronumelor de cuantificare;
– menţionarea tuturor tipurilor sintactice de verbe: verbe tranzitive, intranzitive, ergative, personale, impersonale etc.
– introducerea categoriei aspectului în definirea verbelor: delimitat, durativ, numărabil, schimbare, divizibil şi în funcţie de semnificaţiile aspectuale ale acestora: perfectiv/nonperfectiv, durativ/momentan, determinat şi generic, unic şi iterativ, linear şi progresiv, incoativ, continuativ, terminativ.

În acest mod, noul dicţionar explicativ al limbii române va fi un instrument de lucru deosebit de util nu numai pentru vorbitorii nativi de limba română, ci şi pentru străinii care doresc să înveţe sau să îşi aprofundeze cunoştinţele de limba română.

Aşa cum aproape toate dicţionarele străine sunt concepute ca un instrument de lucru şi pentru vorbitorii nativi, dar şi pentru cei străini, în noul dicţionar explicativ al limbii române trebuie să se regăsească mult mai multe caracteristici ale cuvintelor decât până acum.

BDD-A614 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:04 UTC)

Informaţii precum regimul prepoziţional al verbelor sau regimul cazual al prepoziţiilor sunt mai mult decât necesare şi vor fi extrem de utile atât pentru vorbitorii nativi, pentru a-şi clarifica anumite probleme de limbă, cât şi pentru străini pentru a-şi însuşi mult mai bine cunoştinţele de limbă română acumulate.

BIBLIOGRAFIE

Adrados, F.R., 1977 = *Syntaxe et dictionnaire în Proceedings of the Twelfth International Congress of Linguists*, Vienna, August 28 – September 2, 1977, W.U. Dressler – W. Meid, Viena (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft) 1978, p. 337–341 (versión completa en *Nuevos estudios de lingüística general y de teoría literaria*, Madrid 1988, pp. 130–138.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române,* Academia Română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", ediţia a doua, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1998.

DOOM = *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2005.

GALR = *Gramatica limbii române*, coord. Varleria Guţu Romalo, vol. I *Cuvântul*, vol. al II-lea *Enunţul*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Migliorini, Bruno = *Vocabolario della lingua italiana*, editione rinnovata del *Vocabolario della lingua italiana* di Giulio Cappuccini e Bruno Migliorini, Torino, G.B. Parvia & C., 1965.

Le Nouveau Petit Robert = Dictionnaire de la langue française, text remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Paris, 1993.

Oxford English Reference Dictionary = Second edition, revised, Edited by Judy Pearsall and Bill Trumble, Oxford University Press, 2002.

Random House Webster's Unabridged Dictionary = Second edition, New York, Random House, 2001.

Zingarelli, Nicola = *Vocabolario della lingua italiana*, decima edizione, rielaborata a cura di 109 specialisti diretti e coordinati da Miro Dogliotti, Luigi Rosiello, Paolo Valesio, Milano, 1970.

THE RELATION BETWEEN SYNTAX AND DICTIONARY. FOR A NEW DEX OF THE ROMANIAN

(Abstract)

The article presents the syntactic properties of the words from French, English and Italian dictionaries and propose solutions for the new Romanian Explanatory Dictionary. The Romanian words have many syntactic properties that should be registered in the dictionary. The article offers solutions for the registration of new word properties in the Romanian Explanatory Dictionary.

Cuvinte-cheie: dicţionar, sintaxă, verb, prepoziţie, complement.
Keywords: dictionary, syntax, verb, preposition, complement.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A614 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:04 UTC)